

ského umění, stojí v tomto mikrokosmu pojetí revoluce především jako tvůrčího činu, tedy aktu poezii velice blízkého, ne-li s ní totožného (*Depeše na kolečkách*, nekrolog *Památce Mikuláše Lenina*). Myšlenkovým vrcholem knihy je i po této stránce *Podivuhodný kouzelník*: revoluce i poezie tu nacházejí společného jmenovatele v principu proměny, metamorfózy, a jsou tak pojaty — jedna v oblasti společenské, druhá ve sféře lidské psychiky — jako hybné síly skutečnosti.

Svým tvarem i filozofií sehrála Pantomima důležitou úlohu při formování českého poetismu, jehož základní estetické obrysy začaly krystalizovat mezi mladými umělci z Devětsilu už zhruba v roce 1922 (přednáška K. Teigehe a J. Seiferta ve Studentském domě na Albertově v Praze, setkání Teigehe s Nezvalem, sborníky *Revoluční sborník Devětsil*, *Život II* aj.). Spolu se Seifertovou sbírkou *NA VLNÁCH TSF* (1925) představovala vlastně vyhranění poetiky, která poznamenala tak výrazně literární styl českých dvacátých let. Teze o smrti umění, programová laicizace básnictví souvisela ovšem velice těsně s celým myšlenkovým světem evropské avantgardy (dada, ruský futurismus, Erenburgův román *Julio Jurénito* a zvláště soubor esejů *A přeče se točí*, francouzský surrealismus). Kompozice *Pantomimy*, která byla spíše jakousi volnou revuí nebo antologií, spojovala řadu textů jenom volně; některé vycházely dříve i později samostatně — *Podivuhodný kouzelník* v *Revolučním sborníku Devětsil 1922*, *Abeceda* knižně 1926, *Depeše na kolečkách* ve sborníku *Život II* — nebo se dočkaly samostatných scénických provedení (*Abeceda*, *Depeše na kolečkách*). Nová podoba sbírky ve vydání 1935 napověděla už značnou proměnu Nezvalovy poetiky: byl potlačen zřejmý kolektivistický a manifestační ráz prvního vydání, sbírka vyšla jako reedice rané sbírky předního současného básníka a byla navíc podrobena nové, surrealistické autorské interpretaci. Místo *Podivuhodného kouzelníka* se ve druhém vydání objevila básnická hra *Věštírna delfská*.

vm

Panychida - Vilém Závada 1927

Prvotina jednoho z čelných českých moderních lyriků obsahuje řadu krátkých lyrických básní, cyklus *Z románu* a obsáhlou titulní báseň *Panychida*. Sbíрка vychází z několika tematických okruhů, které se prostupují i na ploše jediné básně. Jsou tu vzpomínky na

básníkově rodné Ostravsko viděné v kontrastu mezi původní okouzující venkovskou a horskou přírodní scenérií (*Rodná země*) a krajinou krutě poznamenanou moderním průmyslem a šachtami (*Ztracený ráj*). Do venkovského prostředí jsou zasazeny expresionisticky pojaté postavy *Žebráka*, rodící ženy (báseň *Dítě*) i celé řady dalších, smyslně vzrušujících ženských postav. — Dalším důležitým zdrojem motivů a témat je moderní velkoměsto, jehož životní způsob je podroben nelítostnému morálnímu odsudku pro svou vyzi-lost, neplodnost, neschopnost kontaktu s bezprostředními životními zdroji; v této souvislosti básník s odporem reaguje na soudobou tvář poválečné Evropy (*Stará Evropa*). Nejde však o kritiku zvnějška: projevy přímo fyzického znechucení velkoměstským životem jsou tak bouřlivé především proto, že lyrický subjekt právě zde tuší nebezpečí pro svou vlastní duši, pro své lidské i básnické dozrání. Svědčí o tom zejména jedenáctidílný cyklus *Z románu*, který je pokusem zachytit — na pozadí drasticky předvedených kulís úpadkových jevů souč. světa — jednotlivá stadia vlastního hledání místa ve světě, vymezení tragický úděl moderního básníka: zahleděn do cizích životů, ztrácí svůj život vlastní; pohled na dno věcí ho vystavuje smutku a hořkosti. Co je v umělcově osobnosti moderní dobou podle Závadových veršů nejvíc ohroženo, jsou právě hodnoty, z nichž poezie Panychidy čerpá svou působivost, co ji činí básnicky nespornou. Je to schopnost bezvýhradného spontánního okouzlení, v němž se subjekt plně odevzdává svým smyslům a prožívá (aby se pak pokusil ve slovech je obnovit) okamžiky jasu tak oslnujícího, že se do vědomí vrývá skoro bolestně. Sám reálný podnět, který tyto zážitky vyvolal, ztrácí v té chvíli zřetelné předmětné obrysy (charakteristickou situací Závadovy lyriky jsou v Panychidě sen, spánek, horečka, usínání) a stává se východiskem obrazných asociací. Ty jsou ovšem velice vzdáleny lyrické hravosti soudobé poezie Nezvalovy a Seifertovy; směřují naopak, byť tápavě a v nevypočitatelných zvratech, k bleskovému osvětlení některého z hlubinných rozporů lidského bytí ve světě. I ve své zlomkovité podobě, kterou se básník zatím nesnaží překonat, dávají tušit hloubku a dramatičnost rodící se životní koncepce Závadovy. K ní patří např. pocit „vyhnání z ráje“ (nejranější básně sbírky tvořily původně cyklus nazvaný *Země a ráj*), v němž se k elegickému stesku po ztracené jednotě lidí a přírody druzí vědomí odpovědnosti za osudy krajin vystavených útokům živlů i civilizační aktivity lidských pokolení (báseň *Osud*).

Uměleckou i názorovou syntézou a vrcholem prvního období Závadovy tvorby je rozsáhlá báseň *Panychida* (= mše za mrtvé, v tomto případě za padlé ve světové válce; patřil k nim i autorův

otec) věnovaná V. Nezvalovi a uvedená citáty z Dantona („Pravdu! Trpkou pravdu!“) a Apollinaira. Tato „báseň melancholie“ je obřadně zahájena obrazy večerního velkoměsta; lyrický subjekt vidí a hodnotí moderní život s narůstajícím zhnusením; v pohledech do vyprahlých kaváren a páchnoucích hampejzů se jeví jako poušť lásky a jedovaté peklo: i v tom Závadovi až do hlubokého míru pokračuje světová válka. Skoro hysterické projevy odporu přecházejí ve vysílení a melancholii, do níž zaznívá hlas ženy vyprávějící o tom, že svět byl vždy ve své lhostejnosti schopen trvat dál i přes období úpadku, katastrof a bezcitného ničení. Lyrický subjekt to přijímá, zvolna se v něm rozhořívá nové okouzlení vyjádřené řadami sugestivních metaforických pojmenování ženských očí a snem o vlídné krajině venkova. Báseň vrcholí zaslíbením se poezii, která člověka otvírá prožitku světa ve vši jeho krutosti a kráse a jež se stává jeho opojným a nebezpečným osudem. Báseň Panychida rozvíjí a přetváří metodu Apollinairova *Pásma* s jeho polytematickou kompozicí volně spjatých obrazů, které na sebe navazují jen na základě psychických asociací; spolu s tématy se tu mísí i básnické žánry a citové polohy, hravost se střídá s tragikou. Závadova potřeba mravního hledání však vede k hierarchizaci a k myšlenkovému odstínění vztahů mezi motivy; expresivně vyostřená slova strhují pozornost k sobě a rozlamují plynulou linii veršové intonace.

Tak se v básnické metodě titulní básně projevuje pohraniční, přechodné postavení Závadovy prvotiny: vychází z experimentů poetismu z první poloviny dvacátých let, využívá jeho rozpoutané obraznosti i toho, že otevřel poezii cestu ke všem formám moderního života a moderní senzibility, zároveň však nahrazuje jeho nezávaznost a neproblematičnost myšlenkovým úsilím, obnovuje smysl pro dramatické konflikty lidské existence a intenzivně prožívá básnickou odpovědnost, jež je i výzvou k tvořivosti mravní. Závada nechce tvorbu lehkou a elegantní, jeho verše jsou často přetížené a záměrně neohrabané, potrhané výkřiky a významovými zvraty. V tomto směřování je Panychidě nejbližší současná prvotina F. Halase *SÉPIE*. — Sběrka byla kladně přijata jak zastánci poetismu, kteří ovšem zdůraznili spíše to, co ji spojuje s jejich starším programovým směřováním (Nezval, Václavěk), tak kritikou nespokojenou s poetismem a prosazující nezbytnost ideového prohloubení a mravní odpovědnosti básnictví (Hora, Piša). Nesporné umělecké hodnoty Panychidy a její závažné postavení vývojové učinily z ní jedno z čelných lyrických děl dvacátých let; neutuchající čtenářský zájem se ještě v meziválečném období projevil ve dvou dalších vydáních. V nich autor natrvalo vyloučil tři básně. Ve vydání z šedesátých let se Závada pokusil sbírku z odstupu a z hledí-

ška zcela odlišné doby upravit, v souborné edici svého díla se však vrátil k původní podobě knihy. mč

Pečetní prsten - Josef Palivec 1941

Pečetní prsten je lyrická skladba, pozdní debut pětapadesátiletého autora, jenž do té doby proslul především jako překladatel poezie francouzského pozdně symbolistického básníka Paula Valéryho. Valéryho skladba *Mladá Parka*, přetlumočená Palivcem roku 1938, propůjčila také Pečetnímu prstenu některé vnější rysy: formální stavbu (monologický ráz) a veršovou strukturu (alexandrin). Báseň, skládající se z osmi zpěvů věnoval autor své ženě; i některé dílčí pasáže jednotlivých zpěvů, nesou věnování, a to básníkovu bratru Václavovi a F. Halasovi.

Podobně jako většina symbolistické poezie i Palivcova skladba míří k základním obecným tázáním lidského bytí. Skutečnostní základna lidské situace je v Pečetním prstenu vlastně prostá, myšlenkově úzce vymezená a málo se proměňující, je však zároveň vnitřně protikladná a sdostatek neurčitá a obecná, aby mohla být stále znovu a nově obrazně postihována a obměňována, aby skýtala prostor pro stále nové variace básnických představ. Vzniká tak nová básnická rovina, která se již do značné míry odpoutala od této situace lidského života, má svůj samostatný život bohatší a pestřejší, než byla sama tato situace; je přitom dokonale stavebně zvládnuta, vnitřně prokomponována a hudebně instrumentalizována. V Palivcově skladbě se stává takovou výchozí situací protiklad temnoty a jasu, zasazený do přírodní scenérie; jejich vzájemné napětí, přerůstající mnohoznačností básníkovy vyjádření až v zápas mezi životem a zmarem, bytím a nicotou, je zároveň promítnuto do kosmických rozměrů.

Noční scenérie otevírá báseň, skládající se z plynulé monologické promluvy, přerušované jen dialogy hvězd a vánků; tento monolog vede žena, vlastně personifikovaná Země, zprvu milenecky apotrofující měsíční záři. Žena-Země pak prochází v souladu s proměnami přírodního dění několika stadii svého sebeuvědomování: do bolestné krize spojené s myšlenkou na smrt ji uvrhuje zmizení měsíčního světla a příchod tmy. Sklízí však také obdiv sester-hvězd, jež uctívají její krásu. Zatím žena-Země uzavřená do sebe a obklopená neprostupnou temnotou hyne steskem po životě (symbolicky ho znázorňují obrazy lidské práce). Ve chvíli nejhlubší krize jí však